

HÄMEENLINNA VARIKKONIEMI

MYÖHÄISRAUTAKAUTISEN JA VARHAIS-

KESKIAIKAISEN ASUINPAIKAN

MAAPERÄTUTKIMUS 1988

Hans-Peter Schulz

HÄMEENLINNA VARIKKONIEMI (HÄMEENLINNA 58)

MYÖHÄISRAUTAKAUTISEN JA VARHAISKESKIAIKAISEN ASUINPAIKAN
MAAPERÄTUTKIMUS 1988

ALUSTAVA RAPORTTI

Kylä: Hätilä

Kaupunginosa: Keinusaari 5

Tila: RN:o 1:34

Maanomistaja: Hämeenlinnan kaupunki
os. Raatihuoneenkatu 9, 13100 HML

Peruskartta: 2131 09 HÄMEENLINNA 1976 (päälle painatus
1982)

Koordinaatit: x = 6766 06-32
y = 525 36-74
z = 80,60-85,20 m mpy

Alueen muut nimet: Linnaniemi, Linnasaari, vanhojen karttojen
mukaan Hätilänniemi

Aikaisemmat tutkimukset ennen v. 1986 ks. J. Saukkosen
Hämeenlinnan Inventointikertomus 1984

Koekaivaus 1986 E.-L. Schulz, fosfaattitutkimukset M. Lavento,
H.-P. Schulz, Löydöt KM 23537 1 -619

Kaivaus 1987 E.-L. Schulz, fosfaattitutkimus H.-P. Schulz,
Löydöt KM 23703

Liitteet: Kartat 1-2

JOHDANTO (Kartta 1)

Koekaivaus aloitettiin heinäkuussa 1986. Tutkimusalueen länsi-
ja keskiosassa avattiin kaivinkoneella viisi 2 m leveää koeojaa.
Kaivauspinta-ala oli yhteensä 860 m², profiileita dokumentoitiin
kaikkiaan 465 m. Samalla alueella tehtiin koekuoppia (30 x 30 cm,
10 m verkosto), joista otettiin fosfaatti- ja pH-näytteet ja
joiden poikkileikkaus dokumentoitiin. Fosfaattitutkimukset
kattoivat tuolloin 1,2 ha.

Koekuoppaverkosto laajennettiin toukokuussa 1987 4,5 ha:iin. Kesäkuussa 1987 tutkittiin tasokaivauksin 145 m² alueen keskustassa. Muinaisjäännöksen kaakkoisreunalla tehtiin lyhyt koeoja (14 x 2 m).

Toukokuussa 1988 jatkettiin fosfaattitutkimuksia itä- ja pohjoisalueella. Erityisesti pohjoisosassa fosfaattikuoppia ei voitu tehdä 10 m verkostossa, vaan kuopat on kaivettu maaston mukaisesti. Kaivinkoneella avattiin 16 koekuoppaa (2 x 1 m) oletetun muinaisjäännösalueen reunoilla.

Imatran Voima Oy teki maaperätutkimuksia maatutkalla (H. Ahokkaan(IVO) ja esihistorian toimiston välillä käytyjen neuvottelujen perusteella). Keskusalueella tehtiin 14 profiilia (2 m väli, alue 55 x 26 m) ja reunoilla 12 profiilia, kokonaispituus 1600 m. Kesäkuussa jatkettiin tasokaivausta keskusalueella, jolloin kaivettiin 65 m². Muinaisjäännöksen itä- ja kaakkoisreunoilla tehtiin 3 lyhyttä koeojaa. Samaan aikaan suoritettiin Suomen Malmi Oy magneettisia gradienttimittauksia ja maavastusmittauksia (neuvottelut Julkunen, Suomen Malmi Oy/Schulz, MV), teknillisen korkeakoulun sovelletun geologian laboratorio osallistui mittauksiin. Magneettiset mittaukset tehtiin keskusalueella (20 linjaa, 1 m väli, alue 55 x 19 m) sekä itäreunalla (1 linja, 20 m). Maavastusmittaukset tehtiin neljällä linjalla, pohjoisreunalla (linja 3, satama-allas, 130 m) oli tarkoitus määrittää savikerroksen yläpinnan syvyyttä, kaakkoisreunalla (linjat 4, 9, 13, yht. 80 m) pyrittiin selvittämään kivimuurin paikka. Maaperäkerrosten selvittämiseen käytettiin lisäksi Hämeenlinnan kaupungin rakennusviraston maaperäkairauskarttaa 1986. Tutkittu alue on kooltaan 8 ha.

TULOKSET (Kartta 2)

Varikkoniemellä on 5,56 ha laajuinen asuinpaikka, joka työntyy koillis-lounaisuuntaisena Vanajaveteen Hämeen linnaa vastapäätä. Rautatielinja Hki - Tre leikkaa koillisessa asuinpaikkaa 160 m matkalta. Topografian mukaan asuinpaikka lienee jatkunut

vielä noin 100 m koilliseen, jolloin sen pinta-ala olisi ollut vajaa 7 ha. Muinaisjäännösalueen pituus on Varikkoniemellä SW-NE suunnassa 310 m ja leveys NW-SE suunnassa 220 m.

Kulttuurikerrosta on säilynyt ainakin 24 700 m². Varmasti on tuhoutunut länsiosassa saharakennusten ympärillä n 5 600 m², lounaisreunalla n. 100 m², itäreunalla rautatielinjan vieressä sekä sivuradan alueella n. 1 400 m².

Asuinpaikan reuna on voitu määrittää etelässä ja lännessä koe-kuoppaverkoston ja fosfaattikartan perusteella, kaakossa ja pohjoisessa on tavattu reunarakenteita. Koillisreuna on tutkimusalueen ulkopuolella. Asuinpaikan reuna on ollut muinaisrannalla paitsi koillisosassa.

Maaperä

Kova pohja on moreenia, joka on länsiosassa, saharakennusten ympärillä, pinnan lähellä; muilla alueilla 5 - 10 m syvyydessä. Maaperä on litorinasavea, alaosa sinistä savea, yläosa hienoa hiesua, jossa on savi-lustoja; paksuus 0,5 - 10 m. Saven päällä on asuinpaikan alueella kulttuurikerros, muilla alueilla 20 - 50 cm paksu turvekerros. Asuinpaikan keskustassa on kulttuurikerroksen päällä 10 - 20 cm paksu humuskerros, reunoilla 30 - 100 cm täytemaata. Erityisesti alueet alle 81 m mpy, jossa maaperä on kosteaa, on peitetty paksulla täytemaakerroksella. Satama-allas ja koko Varikkoniemen eteläosa (entiset vesialueet) on täytetty 5 - 9,5 m paksulla maakerroksella.

Kulttuurikerros

Asuinpaikan kulttuurikerros on tummanruskeaa - mustaa savensekaista maata, jossa on selviä merkkejä voimakkaasta tulipalosta ja runsaasti löytöjä sekä rakenteiden jäännöksiä. Kerroksen paksuus on keskusalueella 5 - 50 cm, etelä- ja kaakkoisreunalla 80 - 100 cm.

Keskustassa on tavattu 1 - 3 stratigrafista horisonttia, ja siellä nuorin asutusvaihe on ilmeisesti tuhonnut vanhemman.

Tämän vuoksi suurin osa kulttuurikerroksesta edustaa nuorinta asutusvaihetta. Reunoilla on 4 päällekkäistä kerrosta, joiden välissä ei ole merkkejä humuksen muodostumisesta. Tämä merkitsee, että asutus on ollut jatkuvaa ja asuinpaikan reuna-alueen korkeus on kasvanut. Kulttuurikerrosta on löytynyt 2,5 ha:n alueelta, mutta on mahdollista, että siellä missä koekuopissa kulttuurikerrosta ei havaittu ja missä täytemaakerros on liian paksu, asumiskerrosta kuitenkin on säilynyt.

Asuinpaikan rakenne

Asuinpaikan reunoilta on löytynyt erilaisia rakenteita. Itäreunalla on ympärismuurin jäännöksiä (Ib), jotka ovat säilyneet vähintään 55 m:n matkalla. Muuri on 2 m leveä ja sen perustus menee n. 1,5 m:n syvyyteen. Se muodostuu osittain työstetyistä moreenikivistä. Sisäpuolella on puisten rakenteiden jäännöksiä. Kohde on maastossa näkyvissä. Kaakkoisreunalla on kaksi eri muuria (väli n. 10 m). Sisempi muuri (Ia) on saman tyyppinen kuin ulompi Ib ja ne voivat olla osia samasta muurista. Muurin jäännöksiä on tavattu 100 m:n matkalta. Muuri II on 5 m leveä ja siitä on säilynyt ainakin 110 m pitkä osa. Se on rakennettu levymäisistä kivistä. Yhdessä koekuopassa tavattiin muurin ulkoreunalla hirrestä tehty rakenne. Muuri II:n ulkoreuna on näkyvissä.

Asuinpaikan pohjoisreunalla on havaittu satama-allas. Se käsittää Vanajaveden puolella olevan savipadon (V), asuinpaikan puolella olevan kiveyksen (IV), ja näiden välissä kaivetun soikean altaan, joka on 114 m pitkä ja 40 m leveä. Pato on 105-115 m pitkä, sen itäosassa on 15-25 m (?) aukko, länsiosassaan se liittyy stratigrafisesti asuinpaikkaan. Nuorin kulttuurikerros on patorakenteen päällä. Pato on 5 m leveä, sen pinnalta löytyi kiviä ja puunjäännöksiä. Vaikka savi on melkein puhdasta ja siitä on löytynyt vain hiiltä, fosfaattiarvot ovat hyvin korkeat. Kohde on maastossa näkyvissä.

Asuinpaikan reunalla oleva rakenne on löytynyt maastutkalla ja ilmeisesti rakennettu kivistä (IVO:n geofyysikoiden paikalla antaman lausunnon mukaan). Se on 5-7 m leveä ja ainakin 65 m pitkä. Kyseessä voi olla laiturin. Saven pinta viettää padon sisäreunalla ja kiveyksen reunalla jyrkästi n. 3 m. Altaan keskellä saven pinta on ollut n. 6-8 m muinaisen vedenpinnan alla.

Kiveyksestä n. 40 m etelään on 2 m korkea terassi. Sen yläreunalta löytyi 2 m leveä ja vähintään 70 m pitkä kiveys, joka muodostuu 30-60 cm:n suuruisista moreenikivistä (III).

Vuosien 1986-88 kaivausalueilta on löytynyt 17 rakennusten pohjaa (Keskusalue, 210 m², 11 rakennusten pohjaa). 2,5 ha:n alueelta (153 koekuoppaa) on havaittu 80 koekuopasta rakennusten jäännöksiä, jotka ovat ainakin keskusalueella nuorimmasta asutusvaiheesta. Tulokset viittaavat suureen rakennustiheyteen. Nuorimmassa asutusvaiheessa paikalla voidaan olettaa olleen paljon yli sata rakennusta. On otettava huomioon mahdollisuus, että muinaisjäännöksen alueella on säilynyt vielä monta sataa vanhempaa rakennuksen pohjaa. Asuinpaikan keskivaiheilla olleen kaivausalueen perusteella yhden asutusvaiheen (P III) talot lienevät olleet riveissä.

Asuinpaikan ajoitus

Tähän asti on saatu 15 radiohiiliajoitusta (Hel 2457-2464, Hel 2530-2536). Kalibroittujen tulosten mukaan paikalla on ollut asutusta viimeistään 800-luvun lopulla (kal. 681 - 897 j.Kr.) Näyte otettiin ympäröivän muurin (Ib) jäännöksistä. Nuorimmat talot (Periodi K IV) keskusalueella ovat rakennettu 1240-1280 j.Kr. (4 kalibroittua arvoa, 1 sigma).

Tulokset todistavat, että jo 800-luvun lopulla paikalla on ollut suojamuurilla ympäröity asuinpaikka, joka on ollut muurin sijaintipaikan ja topografian perusteella vähintään 2,5 ha:n

laajuinen. Muurin jäännökset ovat periodilta II. Vanhimmasta asutusvaiheesta ei ole saatu vielä ajoitusta. Asutus kesti ainakin 350 vuotta ja liittyy Hämeen linnan rakentamisaikaan. Ajoitusten perusteella ei voida sanoa, koska asuinpaikka tuhoutui. On mahdollista, että se tapahtui ennen linnan rakentamista - linnan rakentajat ehkä polttivat sen - tai sen jälkeen. Historiallisten lähteiden ja arkeologisten löytöjen mukaan asuinpaikan on täytynyt tuhoutua viimeistään novgorodilaisten hyökätessä Vanajan alueella v. 1311.

LISÄYKSIÄ

Lounaisreunalla muinaisjäännöksen ulkopuolella on 0,5 ha:n suuruinen alue (VI, kartta II), jossa on kulttuurimaata (asuinpaikan länsiosasta?) täyttemaana. Koekuopista tuli runsaasti löytöjä. Saharakenteiden ja armeijan varikoiden perustukset ovat luultavasti tuhonneet kulttuurikerroksen. Jos perustukset poistetaan, olisi syytä tarkastaa, onko jotain säilynyt. Pienten yksittäisten rakenteiden toteaminen koekuopilla on epävarmaa. On mahdollista, että asuinpaikan reunalla, muinaisrannalla on sellaisia rakenteita (esim. laitureita). Siksi muinaisjäännöksen ympärille tulisi jättää 10 m:n suoja-alue.

Mahdollista on, että muinaisrannan lähellä ja nykyisen Vanajaveden alueella on vanhoja purjehdusesteen jäännöksiä.

Helsingissä, 29.7.1988

Hans-Peter Schulz

Hans-Peter Schulz

HÄMEENLINNA VARIKKONIEMI

H.-P. SCHULZ 1988

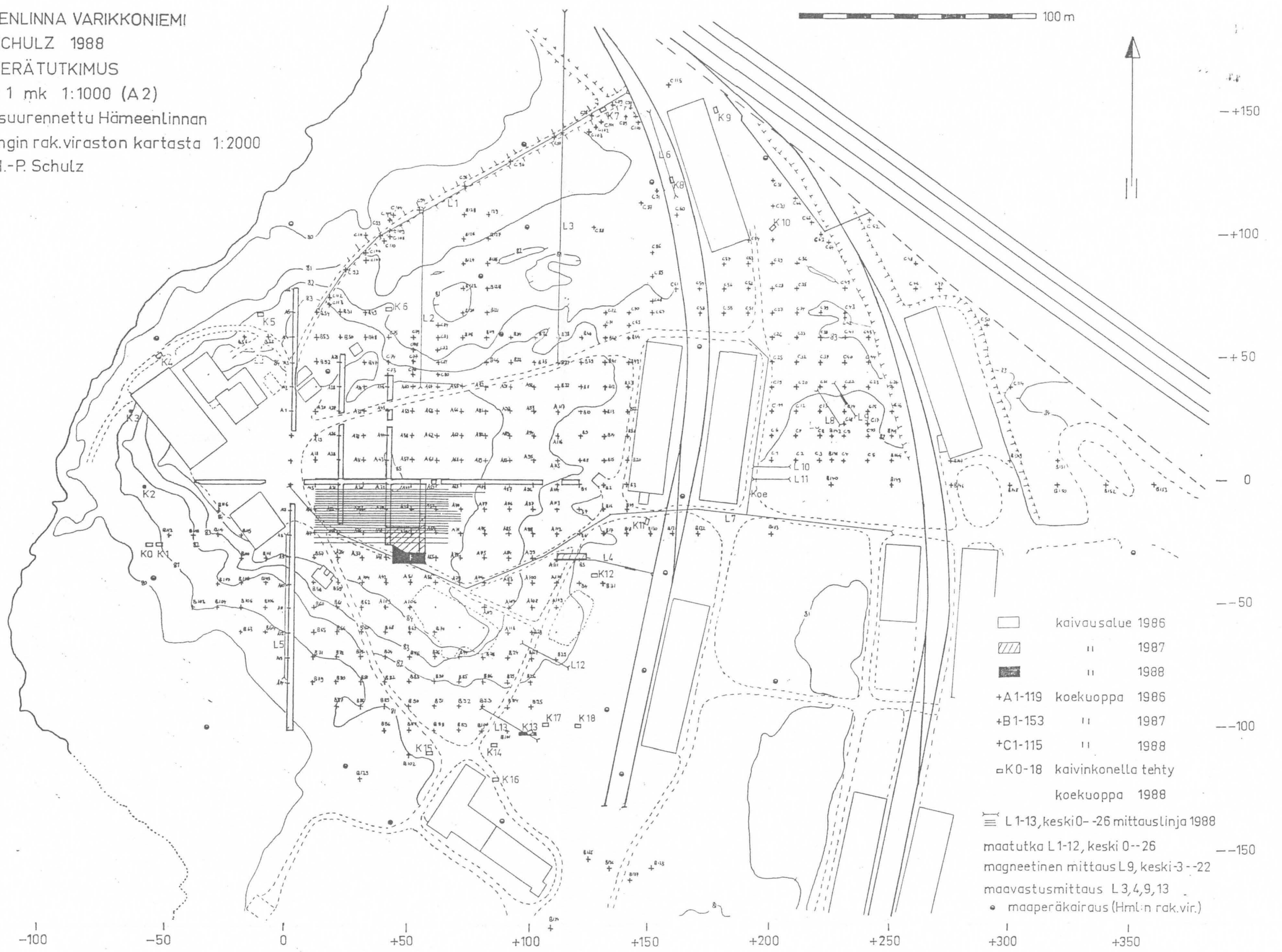
MAAPERÄTUTKIMUS

Kartta 1 mk 1:1000 (A2)

Pohja suurennettu Hämeenlinnan

kaupungin rak.viraston kartasta 1:2000

Piirt. H.-P. Schulz

- kaivausalue 1986
- ▨ " 1987
- " 1988
- +A1-119 koekuoppa 1986
- +B1-153 " 1987
- +C1-115 " 1988
- K0-18 kaivinkonella tehty koekuoppa 1988
- ≡ L 1-13, keski 0--26 mittauslinja 1988
- maatutka L 1-12, keski 0--26
- magneetinen mittaus L9, keski -3--22
- maavastusmittaus L 3,4,9,13
- maaperäkairaus (Hml:n rak.vir.)

HÄMEENLINNA VARIKKONIEMI

H.-P. SCHULZ 1988

MAAPERÄTUTKIMUS

Kartta 2, mk 1:1000 (A2)

Pohja suurennettu Hämeenlinnan

kaupungin rak.viraston kartasta 1:2000

Piirt. H.-P. Schulz

